

UN CAPBREU DELS TEMPLERS A LA CERDANYA (c. 1184):
EDICIÓ FILOLÒGICA I COMENTARI LINGÜÍSTIC

I. INTRODUCCIÓ

L'any 1913 l'historiador Joaquim Miret i Sans (Barcelona, 1858-1919) donà a conèixer un capbreu, o inventari de béns i drets, corresponent a l'orde militar del Temple a les terres de l'antic Comtat de Cerdanya. Es tracta d'un pergami llarg i prim (36 cm. × 11 cm.), redactat cap a l'any 1184 i escrit en ambdues cares, i que sembla haver estat descobert i obtingut per Miret mateix durant una de les seves excursions historicofilològiques pel Pirineu català.¹

En aquella ocasió Miret publicà pel seu interès lingüístic una transcripció incompleta del pergami en qüestió, acompanyada per un facsímil del recto, dins el seu treball *Pro sermone plebeico* (BRABLB, VII, ps. 163-164, 169). Dos anys més tard, Miret publicà una altra transcripció del mateix document, aquesta també incompleta i amb algunes diferències importants respecte a l'anterior, juntament amb un facsímil del recto (*Antics documents de llengua catalana*, Barcelona, 1915, ps. 32-33 i làmina VI).² I, si bé la intenció del benemèrit Miret fou de proporcionar als investigadors de la llengua uns materials d'arxiu que els permetessin d'estudiar el català medieval popular, la seva metodologia —les transcripcions a vegades poc acurades i sovint incompletes o bé la manca de cap indicació de les grafies suplertes— tingué el resultat lamentable de treure una gran

1. Sobre la vida de Miret, vegeu F. CARRERAS I CANDI, *En Joaquim Miret y Sans (17 abril 1858-30 desembre 1919)*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», X (1921-22), ps. 39-57. D'ara endavant aquesta revista se citarà amb l'abreviatura BRABLB.

2. La segona transcripció del text realitzada per Miret no inclou el verso.

part del valor científic de les seves edicions de documents catalans antics.³

Setanta-un anys després de l'aparició de la primera transcripció parcial del capbreu descrit més amunt, Thomas Bisson en publicà una altra més completa i basada sobretot en el facsímil del document que havia publicat Miret. Segons Bisson, l'original del capbreu era de provenença incerta i degué haver-se perdut, ja que ell no pogué localitzar-lo. El mateix historiador opina que el document en qüestió (el seu núm. 53) deu haver pertangut a la col·lecció de pergamins no inventariats o bé a la dels no datats de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.⁴ Aquestes observacions, però, resultaren infundades, car l'any 1989 el capbreu extraviat fou trobat a la Biblioteca de Catalunya, dins els pergamins de la secció d'Arxiu, per la bibliotecària i paleògrafa M. Reis Fontanals.⁵

Es tracta del pergami núm. 1992 de la col·lecció Miret i Sans, el qual, sens dubte, havia estat llegat pel mateix Miret a l'Institut d'Estudis Catalans, des d'on passà després a la Biblioteca de Catalunya, entre els anys 1913 i 1919. Les dades proporcionades tant per Miret com per Bisson (les d'aquest basades en el facsímil del recto) són força minses; cap dels dos historiadors no es refereix al verso del pergami, del qual sols s'han conegut fins ara algunes línies incompletes transcrites per Miret.⁶ Per tant, aquesta és la primera vegada que s'editen amb criteris filològics les dues cares del manuscrit. En

3. Sobre l'obra filològica de J. Miret i Sans, vegeu F. CARRERAS I CANDI, BRABLB, X, ps. 39-52; Philip D. RASICO, *Joaquim Miret i Sans i la filologia catalana*, dins A. Pacheco et al. (eds.), *Actes del Sisè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica* (Barcelona, 1992), ps. 101-117; ID., *Joaquim Miret i Sans i el Patrius Sermo: A la recerca del català medieval popular*, BRABLB (en premsa).

4. Parchment presently lost... Provenance not stated: probably from the uninventoryed or undated parchments of ACA (Thomas N. Bisson (ed.), *Fiscal Accounts of Catalonia under the Early Count-Kings (1151-1213)*, II (Berkeley, 1984), p. 124). Al mateix volum Bisson transcriu un altre capbreu dels templers (núm. 76, ps. 158-162) també referit a la Cerdanya (anys 1184-1189), el qual segons ell «Sembla una versió revisada i augmentada del núm. 53» (p. 158).

5. Voldria expressar el meu agraïment a l'amiga Reis Fontanals no solament per haver-me cridat l'atenció sobre la seva trobada del capbreu, que cap dels dos no havíem pogut localitzar l'any anterior, sinó també per la seva gran i sàvia ajuda a l'hora de resoldre una sèrie de dificultats relacionades amb la lectura d'aquest document.

6. Vegeu J. MIRET I SANS, BRABLB, VII, p. 164.

aquest sentit, però, i d'acord amb l'observació de Bisson, convé assenyalar que el recto està malmès al marge dret; i podem afegir ara que els dos marges del versó, especialment el de l'esquerra, es troben en una condició molt dolenta, cosa que en dificulta molt la lectura àdhuc amb l'ajuda d'un llum de raigs ultraviolats. Per això, en algunes parts de la nostra edició ens hem vist obligats a fer servir els punts suspensius, tan característics de les transcripcions realitzades per Miret, quan la lectura del text ha resultat molt dubtosa i més aviat impossible. Pel que fa a d'altres aspectes metodològics d'aquesta edició, cal notar que en general hi hem seguit, com en altres ocasions, els criteris de transcripció emprats per P. Russell-Gebbett dins el seu ben conegut llibre *Mediaeval Catalan Linguistic Texts* (Oxford, 1965).⁷

II. EDICIÓ

Hec est carta et rememoratio de hoc quod habet de exitibus et reditibus illa mansione templi in comitatu Cerdania de illam honorem domini regis. Habemus in villa de Livia .cc. truitas, .c. salatas et .c. frescas, e .xi. mugs de blad de quart de reg /² e modio<s> .iiii. de tavernas, et iam dictos .xi. mugs sunt infra fro[ment] et se[gal] et ordi; de qesta .x. solidos, de porcs e de pernas .viii. solidos, .iii. m[o]ltons e tres majencs de mercad de Pugcerdan sicut melius se potuerit vendere nostro directo. De villa Volqera .ii. /³ mugs e mig inter totz bladz, et de qestas .v. solidos e midia perna e .i. quarter de moltó sicut putamus. De valle Querol .xx. truita<s> e .x. solidos de qesta, de carn .ii. solidos, de blad quantum inde exierit. De villa Ixs de terz quod rex emid quantum nobis /⁴ exit per razó de condeminas .v. solidos de sagonia d'Ixs qe tenet Ramon de Cereja, sicut illa tenet .vii. quartas d'ordi e de civada .i. mug inter se[gal] et tri[triticum] e .lxa. ova et caseos sicut exeunt. De bailia Pere de Bolvir .xi. quartera[s] inter or[di] et c[ivada] /⁵ et .i. mug <et media quartera inter se[gal] [et] tri[triticum] et .x. solidos de qesta, .ii. solidos de porcs, .i. moltó majenc, un an una perna

7. Vegeu-ne especialment les ps. 50-53.

alium unas juntas de moltó. De vindemia de Navasquart quanta nobis pertinet. De villa Guils de exitis hoc quod nobis evenit. En Beridan, de Toló de has /⁶ exitis hoc quod nobis evenit. De honor Ramon de Castelbò, q<e> suo alod est en Urg et in Meranges et in Monteia et in Jog, habemus dezme de franqeza et de sua hera d'Urg. In Meranges <.i.> mug de blad, .xii. denarios. In Urg .i. magenc et denario<s> /⁷ de qesta quantos nobis eveniunt. A Merengs <.iii.> solidos de tolsans, de aliis exitibus quantum nobis pertinent. De mansum d'Ocegia .iii. mugs entre se[gal] e civada et una perna et unas junta<s> de moltó e duas gallinas e duas fogazas e .ii.^{as} canada<s> de vi de /⁸ pe e de prim e .iii. solidos de tagins. E-l dezme del mas de Vig de blad e de carn. Del ma<s> dels Arlevins .i. quartal de blad. De la borda de Gilelm Rog la dezma del blad e de la carn. Del ma<s> d'en Ponz Balester d'Ocegia .iii. quartals de blad /⁹ e .ii. solidos e una alberga de duos homines e duas bestia<s>. De casas q<e> Pere de Foiols tenet .iii. solidos. A Salagosa, del ma<s> qe fo de Pere de Sirag lo terz de tota sua laborat<i>one et .i. porc marcesc. Del mas de Pere Duella .i. quartal ordi /¹⁰ et ad obitum eius et sue uxoris, si filium non habuerit de legali conjugio, medietas de omne mobile; si ver<o> habuerit filium terciam partem. Arnal Pelicer d'Ixs .iii. solidos per las casas. Pere de Salz .xii. denarios. A la terra de Cherald, del mas de Gilelm /¹¹ Texedor .ii. mugs de se[gal] e .i. d'ordi. Del mas de Ferrer .ii. quarta<s> de civada e .iii. de se[gal] e de forment e .xxv. truitas et denarios quantos nobis pertine[n]t. Et hoc totum de exitibus regi. Del mas dels Tasqers q<e> compram medie- /¹² tatem laborat<i>onem cum medietatem sementem quod ibi ponamus, et si no lo terz del blad; et de laborat<i>one de taverna .v. mugs de blad cum vinum quod ibi ponamus, et .ii.^{as}. quarta<s> de civada per alberga; et manducatores quantos voluerimus /¹³ et tantos denario<s> quantos persolvebant ad alios seniore<s> et tanta carne. De la borda de Bolvir lo terz de laborationem et .i.^a. quarta de civada et .i. quarter de molto e .ii. fogazas e .ii. sesteradas de vi de pe e de prim. A Pradz, /¹⁴ del ma<s> de Berenger de Saga .i. mug de tri[ticum] et .i. d'ordi et una alberga de dos homines e dua<s> bestia<s>. Ad Alf, de manso Ramon Bonel .iii. quarta<s> d'ordi. A Paiarols de Saltegal .i. mug de segal. Al mas de la Canal quantum nobis /¹⁵ pertinet. Del mas de Stolg .i. quartal de se[gal]. De

la borda de Ferrera<s> *terciam partem de laborat<i>one et medietatem vini et .iii. modios de blad de taverna, .i. sester de tri[cticum] et .i. d'ordi et .i. de civada de brazage et una perna de censum et .i. pol /¹⁶ et .i. agnel et usaticos quantos faciebat a seniore.*

[VERSO] *De mans[o] de (...) quarta [de] se[gal] et .i. mug d'ordi. De (...) manso et de omne alod quod habet Arnal d'Alp si obierit sine infans de legali conjugio. Remanebit ad domini et uxor eius iniusta sua sit domina de predictum alod de Ur et alium alodium ubi eius habuer(it?) /² (...) Arnald (...) ad dominum. En Barida, a Sancta Eugenia, de manso Ramon de Travesseras *terciam partem pane et medietatem vinum, uno anno .i.^a perna alio anno unas juntas de moltó et .ii. sesters ordi et de ci[vada] et alios usaticos quos /³ evenerint ad senioem. Pere de Josa .xi. quartas d'ordi d'almosna de Pere Bernard d'Ur. Arnald de Saga .ii. quarta<s> de blad d'almosna a Seniliers. De Bernard de Sancta Eulalia .iii. quarta<s> del blad e'l mas de Berenger Molner. Pere de Casteió .ii. /⁴ (...) del mas [de] Gilelm Balester d'Ocegia. De la borda de Palad .i. quartal de se[gal]. Si obierit sine infans legali remaneat borda illa ad mansione et de mobile medietate. Si ver<o> habuerit infans legali lo terz, et de pignori<s> /⁵ (...) habuerit infans medietatem et corpus eius quod sepeliamus. A la Sed d'Urgel, del mas de Ciudad lo dezme et omnes usaticos quos ad comes faciebat. De mansum de Mir (*devenit?) de Set (...rer) /⁶ (...) [faci]ebat a senior et .i.^a perna e .iii. quarters de moltó et usaticos quanto<s> faciebat a senior. Del mas de val d'Andorra usaticos quanto<s> facieb<at> ad senior. De valle Ripas .x. mugs /⁷ (...olia?) de (...) quantum nobis evenerit, e .xxx^a. solidos de qestas e .xii. solidos .iii. denarios per porcos et per pernas et per carnage; de vacada quantum nobis evenerit, de gallinas similiter. En Ripolles, al mas Deu de lis (?) /⁸ (...) de vi e de carn. Del camp de Pozag lo quart e'l dezme. De las compras del senior de la Gardia dezme e tasca. A Palad de Mirles .iii. mi[g]eras d'ordi e de civada .ci. sesters /⁹ (...) de galinas hoc totum per censum et .xii. denarios. Et de la franzeza Bernardi de Cuguzag et uxor eius Guilla la tasca de pa e de vi. A Cerdaniola, de la honore G. de Cerdaniola quantum nobis evenerit. /¹⁰ (...) a medi(...) .xiii. alios ver<o> usaticos, hoc quod nobis pertinet. De ipsa bailia de Berga de blad e de vi e de carn e de diners et de omnes aliis exitis quantum nobis inde evenerit.**

Del ma<s> de Navades de pa e de vi /¹¹ (...) de blad e de (...) exitibus, quantum dabat ad seniore. En la vila de Ger, del mas qe Gilelm Cerdan tenet, lo terz de illa laboratione, de qesta .xv. denarios, .ii^{os}. sesters d'ordi, una canada de vi, .iii. fogazas. /¹² (...) dels (?) cavalers (?) (...) [be]stias (?). Del ma<s> de P. de ça Font et de suo parcer .ii. solidos et mig de censum de molino<s>, de alberga .iii. solidos. De Rosed .vi. so[lidos] inter capellano et R. de Rosed. Dels /¹³ (...) de m...tur (?) comitem. P. Dela de Odceja duas gallinas.

III. COMENTARI LINGÜÍSTIC

S'examinaran a continuació alguns dels trets lingüístics més importants del capbreu transcrit a l'apartat anterior. Val a dir, però, que l'interès més gran d'aquest document, atesa la seva naturalesa, correspon als nombrosos topònims que s'hi esmenten.

A. FONOLOGIA

1. Vocalisme

1.1. Entre les vocals tòniques cal remarcar d'antuvi els resultats $i < \check{e}$ i $u < \check{o}$, els quals, sens dubte, representen la simplificació d'un antic diftong davant *iod* ([$\acute{e}i$] > [$\acute{i}éi$] > [\acute{ii}] > [i] i [$\acute{o}i$] > [$uói$] > [$uúi$] > [u]): *mig* (3r) <MEDIU (cf. la solució mig-sàvia *midia* 3r); *mug* (5-6r, 1v) <MODIU, *mugs*<MODIOS, *Pugcerdan* (2r) <PODIU-CERETĀNU.⁸

1.2. L'antic diftong decreixent [$\acute{ái}$] es troba ja reduït a *e* (a través dels estadis [$\acute{ái}$] > [$\acute{éi}$] > [$\acute{é}$] > [$é$]) en *Volqera* (2r) <VOLO(N)-CARIA, *hera* (6r) <ARÉA, *Ferrer* (10r) <FERRARIU, *Ferreras* (15r) <FERRARIAS, *Molner* (3v) <MOLINARIU, *Travesseras* (2v) <TRANSVERSARIAS, *Tasquers* (10r) < cat. *tasca* (<*TASKA) + *-ers* (<-ARIOS).⁹

8. Ph. RASICO, *Fon. cat. prelit.*, ps. 47-59; J. COROMINES, *LleuresC*, ps. 258-250.

9. Ph. RASICO, *Fon. cat. prelit.*, ps. 59-75; J. COROMINES, *EntreDL I*, ps. 96-108.

1.3. En *Navasquart* (5r) hi ha un cas d'ultracorrecció, amb *ua* per *o* ([ó]): NAVAS-COHORTE (>Navascort)>*Navasquart* (cf. cat. *quatre*> pop. [kótrə], etc.).¹⁰

1.4. Davant la síl·laba accentuada una /e/ etimològica s'ha tancat en /i/ darrere el reflex assibilat de C^{ci} -: *civada* (4r, 13r, 15r) <CIBĀTA.¹¹

1.5. L'alternança vocàlica *a/e* en *Barida* (2v) i *Beridan* (5r), i també la *a* (per *e*) de *Paiarols* (14r) <*paller* (<PALEARIU) + *-ols* (<-OLOS), podrien indicar ja el començament de la confusió de les /a/ i /e/ pretòniques, si bé el cas de *Beridan* podria representar una dissimilació vocàlica (a...á > e...á).¹²

1.6. La conservació de la /a/ posttònica interna davant /l/ en *segal* (14r) <SĒCALE deu representar un occitanisme (cf. cat. *sègol*, ant. i dial. *segle*, *séguel*), car en aquesta posició una /a/ del llatí vulgar dona normalment /o/ en català (cf. SCANDALU>*escàndal*>*escàndel*>*escàndol*).¹³

1.7. Davant el morfema plural /s/ una /a/ àtona del llatí vulgar apareix continuada generalment com a *a* en el nostre text, la qual grafia deu representar un arcaisme gràfic o més aviat influència occitana: *truitas* (1r, 3r, 11r) <TRUCTAS, *tavernas* (2r) <TABERNAS, *juntas* (5r, 7r) <JUNCTAS, *fogazas* (7r, 13r) <FOCACIAS, *sesteradas* (8r, 13r) <*sester* (<SEXTARIU) + *-adas* (<-ĀTAS), *canadas* (7r) <CANNĀTAS, *las casas* (10r) <ILLAS CASAS, *Ferreras* (15r) <FERRARIAS, *Travesseras* (2v) <TRANSVERSARIAS, *las compras* (8v) <ILLAS *COMPERAS. Tanmateix, al costat del predomini de *-as* hi ha un sol exemple de la solució catalana *-es*: *Navades* (10v) <NAVĀTAS.¹⁴

1.8. En posició final de paraula i darrere una consonant o un grup consonàntic que no exigeix una vocal de suport per motius d'estructura sil·làbica, ja s'han eliminat les vocals mitjanes àtones /e/ i /o/: *blad* (1r, 3r, 6r) <BLATO (cf. pl. *bladz* 3r), *porc* (9r) <PORCU (cf. pl.

10. J. COROMINES, *ETC* I, ps. 1099-1112; Ph. RASICO, *EstudisLH*, ps. 68-69.

11. Ph. RASICO, *Fon. cat. prelit.*, ps. 75-87; J. COROMINES, *LleuresC*, ps. 195-197.

12. Sobre la confusió de les /a/ i /e/ àtones en català, vegeu J. COROMINES, *LleuresC*, ps. 295-296; Ph. RASICO, *Fon. cat. prelit.*, ps. 96-107.

13. J. COROMINES, *DECat.* VII, ps. 737a51-760, b1-2, s.v. *sègol*.

14. Ph. RASICO, *EstudisLH*, ps. 15-19.

porcs 2r, 5r), *mercad* (2r) <MERCĀTU, *mig* (3r) <MEDIU, *carn* (3r, 8r) <CARNE, *terz* (3r, 9r, 12r) <TERTIU, *an* (5r) <ANNU, *quartal* (8r) <QUARTĀLE (cf. pl. *quartals* 8r), *pol* (15r) <PULLU, *agnel* (16r) <AGNELLU, entre molts exemples addicionals.¹⁵

2. Consonantisme

2.1. Les consonants sordes simples, esdevingudes sonores en llatí vulgar, i, així mateix, les sonores etimològiques darrere consonant, quan es trobaven en posició final de mot a conseqüència de la pèrdua d'una vocal, s'ensordiren en català cap a mitjan segle XIII. En el nostre pergami encara resten les sonores finals romàniques: *Jog* (6r) <*JUCO (< germ. JUK), *blad* (1r, 3r, 6r) <BLATO, *mercad* (2r) <MERCĀTU, *Palad* (4v, 8v) <PALATIU, *Rosed* (12v) <ROSĒTU, *Ciudad* (5v) <CĪVITĀTE, *Cuguzag* (9v) <*CUCUCIĀCU, *Pozag* (8v) <POTIĀCU, *Sirag* (9r) <*CERISIĀCU, *Vig* (8r) <VĪCU (cf. els plurals del tipus *bladz* 3r <BLATOS, *Pradz* 13r <PRATOS, i afins). Això no obstant, es descobreix *Alp* (1v) <ALBU, al costat de la ultracorrecció *Cherald* (10v) <*CARIU-ALTU.¹⁶

2.2. En la llengua preliterària conflüen els primitius fonemes sonors /ʒ/ (<-TY-, -C^{ei}) i /ð/ (<-D-) en un so fricatiu dental molt feble (/ð/). Aquest resultat, de naturalesa poc estable, es perdé normalment davant la síl·laba accentuada; es reforçà a /z/ darrere aquesta; i en posició final de síl·laba o mot es vocalitzà a /u/ ([u]). En el document estudiat ací es conserva el reflex de la /ʒ/ antiga (ja pronunciat probablement [ð]), escrita z, tant davant com darrere l'accent: *razó* (4r) <RATIŌNE, *franqeza* (6r, 9v) <FRANKITIA. Això no obstant, en posició final de síl·laba o paraula es constata l'alternança gràfica -z/-d: *dezme* (6r, 8r, 5v, 8v) <DECIMU, (*la*) *dezma* (8r) <(ILLA) DECIMA, *Palad* (4v, 8v) <PALATIU.¹⁷

2.2.1. Pel que fa a *pe* (8r, 13r) <PEDE, es tracta evidentment d'un

15. Ph. RASICO, *Fon. cat. prelit.*, ps. 107-117.

16. J. COROMINES, *LleuresC*, p. 297; Ph. RASICO, *EstudisLH*, p. 190.

17. J. COROMINES, *LleuresC*, ps. 209-216; Ph. RASICO, *Fon. cat. prelit.*, ps. 135-173; J. GULSOY, *EstudisGH*, ps. 123-168.

occitanisme conservat dins l'expressió *vi de pe e de prim* 'vi trepitjat de primera qualitat', 'vi fi (no barrejat)' (cf. cat. *peu*).¹⁸

2.3. Es conserva encara la distinció fonològica entre les /s̃/ i /s/ antigues: *civada* (4r, 7r, 13r, 8v) <CIBĀTA, *Cereja* (4r) <CEREGIA, *Ciutat* (5v) <CĪVITĪTE, *ça* (12v) <IPSA, *fogazas* (7r, 13r, 11v) <FOCACIAS, *brazage* (15r) <braç (<BRACCHIU) + -a(t)ge (<-ATICU), *terz* (3r, 9r, 12r) <TERTIU, *Ponz* (8r) <PONTIU; cf. *segal* (14r) <SĒCALE, *sesters* (8v) <SEXTARIOS, *Travesseras* (2v) <TRANSVERSARIAS, etc.¹⁹

2.3.1. En *Salz* (10r) <SALTOS s'ha esdevingut la simplificació, si més no gràfica, del grup -ltz ([lts], per tant quasi idèntic a [-l̃s])>-lz.²⁰

2.4. L'eliminació de la /n/ final romànica (<-Ñ) ja es veu acomplerta en la majoria dels casos: *moltó* (3r, 5r, 7r, 2v) <MOLTŌNE (cf. pl. *moltons* 2r), *razó* (4r) <RATIŌNE, *Toló* (5r) <TOLLŌNE, *Castelbò* (6r) <CASTELLU-LEUBON, *Monteíá* (6r) <MONTILIANU, *vi* (7r, 13r, 8v) <VĪNU, *pa* (9-10v) <PANE, *Barida* (2v) <BARR-ITĀNU, *Casteió* (3v) <*CASTELLIŌNE. Es troben, tanmateix, diversos exemples de la conservació del reflex de la -Ñ: *Pugcerdan* (2r) <PODIU-CERETĀNU, *Cerdan* (11v) <CERETĀNU i *Beridan* (5r) <BARR-ITĀNU.²¹

2.5. S'observa una distinció gràfica entre les dues menes de laterals palatals pròpies de la llengua antiga, és a dir els reflexos de -LY-, -C'L-, -G'L- (> /yλ/ = i) i -LL-, L- (> /λ/ = l), els quals han confluint en /λ/ en la major part del territori lingüístic català, tot i haver-se conservat com a /y/ i /λ/ respectivament a les Balears i a la zona situada entre els rius Ter i Llobregat (llevat de Barcelona): *Monteíá* (6r) <MONTILIĀNU, *Païarols* (14r) <*paller* (<PALEARIU) + -ols (<-OLOS), *Foiols* (9r) <*FULIOLUS, *Casteió* (3v) <*CASTELLIŌNE. El dígraf -lg de *Stolg* (15r) <OSTOIL deu representar també el so palatal /yλ/. Exemples de -LL-, L->l (/λ/) són: *cavalers* (12v) <CA-

18. J. RONJAT, *Gram. ist. prov.* II, p. 95; J. COROMINES, *DECat.* VI, ps. 809b47-810a1-13, s.v. *prim*.

19. J. COROMINES, *EntreDL* I, ps. 13-17, 19-29; Ph. RASICO, *Fon. cat. prelit.*, ps. 135-173.

20. Sobre l'ús de -tz<-T'S en català, vegeu J. COROMINES, *LleuresC*, p. 288.

21. Ph. RASICO, *Fon. cat. prelit.*, ps. 218-231.

BALLARIOS, *pol* (15r) <PULLU, *agnel* (16r) <AGNELLU, *Urgel* (5v) <URGI-ELLU, *val* (6v) <VALLE, *Livia* (1r) <LIVIA, *Salagosa* (9r) <SALICŌSA (analitzat popularment com si fos *Sa Legosa*>*Sa Llagosa*>*Sallagosa*, amb la primera síl·laba presa per l'article *sa*<IPSA).²²

2.5.1. El nexa *-il-* de *bailia* (4r, 10v), forma derivada de BAJULU (> cat. *batlle*, ant. i dial. *batle*), deu representar ja un resultat palatal semblant a [λ-λ].²³

2.6. Es descobreix només un exemple de l'evolució del grup -NN-: *an* (5r) <ANNU, la qual forma podria indicar la solució alveolar /n/ pròpia de la regió pirinenca, sobretot a l'Edat Mitjana, i avui típica d'algunes zones pallareses i ribagorçanes.²⁴

2.7. Comentem finalment les formes *almosna* (3v) <ELEE-MOSYNA (cat. mod. *almoïna*) i *Odceja* (13v) <ELTZE-EGIA. Aquella constitueix un arcaisme, si bé és idèntica a la solució occitana *almosna*.²⁵ En canvi, *Odceja*, que es constata una vegada en el manuscrit al costat de *Oceja* (tres vegades), deu representar un estadi anterior en l'evolució d'aquest nom de lloc en el qual la /-l/ implosiva, sens dubte de matis velar, s'ha confós amb la *d* (= /ð/<-D- i ant. /z/) de *Palad* (4v) <PALATIU, *Sed* (5v) <SEDE.²⁶

B. MORFOSINTAXI

Atès el caràcter d'aquest tipus de document, el qual no sol presentar una estructura morfosintàctica gaire rica, a continuació examinarem només un parell de trets que criden l'atenció.

22. J. COROMINES, *LleuresC*, ps. 289-291; *EntreDL* I, ps. 13-85; Ph. RASICO, *Fon. cat. prelit.*, ps. 185-203.

23. Ph. RASICO, *EstudisLH*, ps. 52-60.

24. J. COROMINES, *DECat.* I, p. 337, *s.v. any*.

25. J. COROMINES, *DECat.* I, ps. 217-218, *s.v. almoïna*.

26. En el document núm. 76 editat per BISSON (*Fiscal Accounts of Catalonia under the Early Count-Kings, 1151-1213*, II, ps. 158-162) es descobreixen diverses mencions de *Odceia* (p. 159); cf. del mateix document, *modto* (ps. 158-160) = *moltó*, *Badtarga* (p. 158) = *Baltarga*; *Mudner* (p. 161) = *Mulner* (mod. *Bonner*).

1. Article

L'article definit emprat en el capbreu ja correspon al que ve del demostratiu llatí ILLE: ILLA>*la borda* (8r, 13r, 15r), *la dezma* (8r), *la carn* (8r), *la terra* (10r), *la Canal* (14r), *la Sed* (5v), *la Gardia* (8v), *la franjeza*; ILLU>*lo terz* (9-10r, 13r, 4v, 11v), *lo dezme* (5v), *lo quart* (8v); ILLAS>*las casas* (10r), *las compras* (8v).

1.1. Darrere una preposició o e<ET, l'article masculí *lo/los* es troba reduït i combinat amb aquella forma gramatical: *De + lo > del mas* (8-10r, 4-5v), *en + lo > e-l mas* (3v); *a + lo > al mas* (7v); *e (<ET) + lo > e-l dezme* (8r, 8v); *de + los > dels Arlevins* (8r), *dels Tasqers* (11r).

1.2. L'article derivat d'IPSE, avui conservat a les Illes Balears i en alguns topònims arreu del territori lingüístic català (cf. *Sarroca*, *Sescorts*, *Espui*, etc.), només es troba en *ça Font* (12v).²⁷

2. Verb

El document proporciona solament una forma verbal romànica, la qual correspon a la tercera persona singular del perfet d'indicatiu: *fo* (9r) <FUIT.

C. TOPONÍMIA²⁸

Alf (14r): *Alf*, antic veïnat situat al terme d'Isòvol; sorotàptic ALF- (*OnomCat.* II, ps. 167-168, s.v. *Alp/Alf*).

Alp (Arnald') (1v): *Alp*, municipi de la Baixa Cerdanya situat entre La Molina i Puigcerdà; cèltic ALB- (*OnomCat.* II, ps. 167-168, s.v. *Alp/Alf*).

Andorra (mas de la val d') (6v): Principat pirinenc format per una sèrie de valls a l'oest de la Cerdanya. D'origen preromà, probable-

27. Cf. J. COROMINES, *LleuresC*, ps. 314-315; Ph. RASICO, *EstudisLH*, p. 195.

28. En aquest apartat, a fi de limitar tant el nombre de notes com l'extensió de les referències bibliogràfiques, les obres consultades a fi d'establir l'etimologia dels noms de lloc s'indicaran en forma abreujada.

- ment ibèric (ETC II, ps. 33-34; *OnomCat.* II, ps. 189-190, *s.v.* *Andorra*).
- Arlevins (mas dels) (8r): Antic mas situat, segons sembla, vora Osseja. Del NP germànic ARNUWIN (Förstemann, *AltdNb.*, 1609); cf. el cognom cat. *Arlovi*, *Arlubins* (DCVB, I, p. 865, *s.v.* *Arlovi*).²⁹
- Barida (2v), Beridan (5r): *Baridà*, subcomarca situada a la banda ponentina de la Cerdanya, el nom de la qual representa un derivat de Bar (basc BARR ‘a baix’ més el sufix llatí -ITĀNU), poble cerdà agregat a Toloriu (ETC I, ps. 156, 158, 160-161; *OnomCat.* II, ps. 338-340, *s.v.* *Bar*, *Barguja*, *Baridà*).
- Berga (bailia de) (10v): *Berga*, població cabdal de la comarca del Berguedà, el sector septentrional de la qual va pertànyer antigament al comtat de Cerdanya. De BHERGH, preromà i potser sorotàptic (*OnomCat.* II, ps. 459-463, *s.v.* *Berga*).
- Bolvir (bailia de Pere de) (4r), — (la borda de) (13r): *Bolvir*, poble de la Cerdanya situat a pocs quilòmetres a l'oest de Puigcerdà. Ve de l'iberobasc BULU-IRI (*OnomCat.* III, ps. 60-62, *s.v.* *Bolvir*).
- Canal (mas de la) (14r): Potser mod. *Canals*<CANĀLES, veïnat del terme de Riu de Pendís (Baixa Cerdanya) (*OnomCat.* III, ps. 230-231, *s.v.* *Canal*).
- Casteió (Pere de) (3v): Es refereix talment a l'antic veïnat de Castelló<*CASTELLIŌNE situat al terme de Montellà de Cadí (Baixa Cerdanya) (*OnomCat.* III, p. 322, *s.v.* *Castelló*, *Castellonet*).
- Castelbò (Ramon de) (6r): *Castellbò*, poble i vall de l'Alt Urgell. Ve de CASTELLU-LEUBON segons J. Coromines (*OnomCat.* III, ps. 309-311, *s.v.* *Castellbò*).
- Cerdania (comitatu) (1r): Comarca i antic comtat; CERETANIA, derivat del nom de la tribu ibèrica CERETĀNI (ja iberollatí CERE-T-ANI) (*OnomCat.* III, ps. 356-360, *s.v.* *Cerdanya*).
- Cerdaniola (9v), — (la honore G. de) (9v): Deu referir-se a *Sant Joan de Cerdanyola*, municipi de l'Alt Berguedà, el nom del qual representa un diminutiu en *-ola* de *Cerdanya* (veg. *supra s.v.* *Cerdania*).

29. En un altre capbreu dels templers a la Cerdanya, datat el 1275 (Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, vària 3), es descobreixen diverses mencions d'un habitant anomenat *Arlovi*: *la fexa d'en R. Arlovi* (5r3); *mas que fo de Ruidur que te per en R. Arlovi* (5v13).

- Cereja (Ramon de) (4r): *Sareja*; iberobasc CEREGIA, poble al terme de Llivia (*ETC I*, ps. 88-89, 154, 164; *OnomCat.* III, p. 357, *s.v.* *Cerdanya*).
- Cherald (terra de) (10r): *Queralt*<*CARIU-ALTU, antic castell del terme de Lles (Baixa Cerdanya) (*DECat.* VI, p. 928, *s.v.* *quer*; Ponsich, *Top.*, p. 150; *Gran Geogr. Com. Cat.* XV, p. 344).
- Ciudad (mas de) (5v): Es refereix evidentment a *Castellciutat*<*castell (de la) ciutat*, poble de l'Alt Urgell situat vora la Seu i anomenat antigament i encara avui *Ciutat* (*OnomCat.* III, p. 313, *s.v.* *Castellciutat*).
- Cuguzag (Bernardi de) (9v): *Cuguçac*<*CUCUCIÁCU (*OnomCat.* III, ps. 479-481, *s.v.* *Cuixà*). És possible que es refereixi al llogaret dit *Cuguçac* situat al terme d'Arles de Tec (Vallespir) i al nord del coll de Peracols (*cf.* Ponsich, *Top.*, p. 72).
- Deu (mas) (7v): És un duplicat del famós *Masdéu* (*mas de Déu*) rossellonès situat al terme de Trullars i antigament seu d'una comandoria dels templers (*cf.* Ponsich, *Top.*, p. 64).
- Eugenia, Sancta (2v): *Santa Eugènia*<SANCTA EUGENIA, poblat al terme de Bellver de Cerdanya (Baixa Cerdanya) (*cf.* Ponsich, *Top.*, p. 153).
- Eulalia, Sancta (Bernard de) (3v): *Santa Eulàlia*<SANCTA EULALIA. Es refereix probablement al poblat anomenat *Santa Eulàlia* al terme de la Tor de Querol (Alta Cerdanya) (*cf.* Ponsich, *Top.*, p. 148).
- Ferreras (borda de) (15r): Es tracta talment de l'antiga partida anomenada *Ferreres*<FERRARIAS situada prop del veïnat de Riu de Pendís i al terme de Bellver de Cerdanya (*Gran Geogr. Com. Cat.* XV, p. 338).
- Foiols (Pere de) (9r): *Fillols* (ant. *Fullols*)<*FULIOLUS, municipi del Conflent situat al vessant septentrional del massís de Canigó, entre Taurinyà i Vernet (*OnomCat.* IV, p. 220, *s.v.* *Fillols*).
- Gardia, la (8v): Potser *la Guàrdia*, del gòtic WARDJAN (*DECat.* IV, ps. 699-700, *s.v.* *guardar*), veïnat del terme de Serdinyà (Conflent), si bé és possible que es refereixi a un altre lloc del mateix nom, car a l'Edat Mitjana *Guàrdia* 'castellet' era molt freqüent com a genèric toponímic (*OnomCat.* IV, ps. 393-394, *s.v.* *Guàrdia*).

- Ger (vila de) (11v): Ger iberobasc o bascoaquitànic GER-, municipi de la Baixa Cerdanya situat entre Puigcerdà i Meranges (*ETC I*, ps. 126, 194, 201; *OnomCat. IV*, ps. 346-348, *s.v. Ger*).
- GUILS (villa) (5r): *GUILS (de Cerdanya)*<EQUÏLES ‘estables de cavalls’ (*OnomCat. IV*, p. 402, *s.v. Guils*), municipi de la Baixa Cerdanya situat al nord de Ger, entre Puigcerdà i Meranges.
- Ixs (4r), — (villa) (3r), — (Arnal Pelicer d’) (10r): *Ix*, antic veïnat agregat al municipi de la Guingueta i situat a tres quilòmetres a l’est de Puigcerdà. Segons Coromines és d’origen protobasc ESE ‘casa’ (*ETC I*, p. 88; *OnomCat. IV*, ps. 458-459, *s.v. Ix*).
- Jog (6r): Jóc; germ. JUK ‘jou’ (*DECat. IV*, p. 897, *s.v. jóc*; *OnomCat. IV*, ps. 467-468, *s.v. Jóc*), municipi del Conflent situat a la banda oriental de la comarca i al sud de Vinça.
- Josa (Pere de) (3v): *Josa de Cadí*; iberobasc IAUSA (*ETC I*, p. 85; *OnomCat. IV*, ps. 476-477, *s.v. Josa*), poble de l’Alt Urgell situat al peu de la Serra del Cadí, entre Gósol, Fórnols i Cornellana.
- Livia (villa de) (1r): *Llívia*, municipi de la Baixa Cerdanya situat a sis quilòmetres al nord-est de Puigcerdà. Fou l’antiga capital de la Cerdanya, el nom de la qual, segons Coromines (*OnomCat. V*, *s.v. Llívia*), sembla derivat d’un nom patrici llatí: (JULIA) LIVIA (CERE) (*cf. Ponsich, Top.*, p. 158).
- Meranges (6r): *Meranges*<*MARIANICOS (*OnomCat. V*, *s.v. Meranges*; *DCVB VII*, p. 357, *s.v. Meranges*; *cf. Ponsich, Top.*, p. 159), municipi de la Baixa Cerdanya situat a l’oest de Puigcerdà, a l’esquerra de la Valltova.
- Merengs (7r): *Merengs* (oficialment *Mérens*). Vila occitana de l’Alt Arieja (cantó d’Ax-les-Thermes); n’hi ha un duplicat al Gers, al cantó de Jegun. Segons A. Dauzat i Ch. Rostaing (*DictNLFr.*, p. 451), aquest topònim ve del nom germànic (gòtic) MERIS més el sufix de pertinença -ING. *Cf. J. Lemoine (TopLgdGc.*, ps. 90-91): «Mérens, cant. d’Ax-les-Thermes, forteresse qui garde la haute vallée de l’Ariège face à la Cerdagne wisigothe.»
- Mirles (palad de) (8v): *Mirles*<MERGILIS (*OnomCat. V*, *s.v. Merlès*; *cf. Ponsich, Top.*, p. 123), poblat desaparegut del Conflent situat al terme de Serdinyà, a la banda dreta de la Tet.
- Monteíá (6r): *Montellà (de Cadí)*<MONTILIĀNU (*OnomCat. V*,

s.v. Montellà; Aebischer, *Études top. cat.*, ps. 111-112; *cf.* Ponsich, *Top.*, p. 159), municipi del Baridà (Baixa Cerdanya) situat entre Prullans i Villec.

Navades (mas de) (10v): Deu representar el plural de cat. *navada* ‘part de la coberta d’un temple corresponent a l’espai comprès entre dues columnes o pilastres d’una nau’, la qual forma representa un derivat de *nau*<NAVE (*DECat.* V, ps. 885-888, *s.v. nau*; *DCVB* VII, p. 717, *s.v. navada*).

Navasquart (5r): Antic veïnat del terme de Bellver de Cerdanya (Baixa Cerdanya) avui desaparegut, si bé al segle XIX es documentà encara com a *Casa Bascort* (Ponsich, *Top.*, p. 153). És d’origen híbrid: preromà (talment sorotàptic) NAVAS i llatí COHORTE (>*Navascort*>*Navasquart*, amb ultracorrecció [q̄] > [uá]) (*ETC* I, ps. 109-112).

Ocegia (mansum d’) (7r), — (mas d’en Ponz Balester d’) (8r), — (mas [de] Gilelm Balester d’) (4v), *Odceja* (P. Dela de) (13v): *Osseja*; del basc ELTZE-EGIA (*ETC* I, p. 88), municipi de l’Alta Cerdanya situat a l’est de Palau de Cerdanya, entre la Guingueta d’Ix i Vallcebollera (*cf.* Ponsich, *Top.*, p. 144).

Palad (borda de) (4v): Deu referir-se a *Palau (de Cerdanya)*<PALATIU, poble situat a un quilòmetre a l’oest d’Osseja (*cf.* Ponsich, *Top.*, p. 144; *Gran Geogr. Com. Cat.* XV, ps. 400-401).

Pozag (camp de) (8v): És evidentment un duplicat cerdà de l’occità *Pouzac*<POTIĀCU, nom d’un mas a Serrian (Erau) (*cf.* Schulze, *Zur Lat. Eigenn.*, p. 216, *s.v. POTIUS*; J. Lemoine, *Top. Lang. Gasc.*, p. 162).

Pradz (13r): *Prats*<PRATOS, poble de la Baixa Cerdanya situat entre Bellver de Cerdanya i Alp. Forma el municipi de *Prats i Sampsor* amb el veïnat de Sampsor.

Pugcerdan (2r): *Puigcerdà*<PODIU CERETĀNU. Centre històric, municipi i vila cabdal de la Cerdanya (*OnomCat.* III, ps. 356-360, *s.v. Cerdanya*).

Qerol (valle) (3r): (*La Vall de*) *Querol*<*quer* (< *CARIU) + *-ol* (<-OLU). Gran vall de l’Alta Cerdanya on es troba també el poble de *Querol* (*DECat.* VI, ps. 926-935, *s.v. quer*).

Ripas (valle) (6v): (*La Vall de*) *Ribes*<RĪPAS. Gran vall del Ripollès

situada a la zona septentrional de la comarca (*DECat.* VII, ps. 306-314, *s.v. riba*).

Ripolles (7v): *Ripollès*. Comarca catalana septentrional. És un derivat en -ès (<-ENSE) de *Ripoll* (<RĪVU-PULLI), vila situada a l'aiguabarreig dels rius Ter i Freser (*DCVB IX*, p. 496, *s.v. Ripoll, Ripollès*).

Rosed (12v), — (R. de) (12v): *Roet*<ROSĒTU, veïnat del terme de Sallagosa (Alta Cerdanya) (*DCVB IX*, p. 538, *s.v. Roet*; cf. Ponsich, *Top.*, p. 143).

Saga (mas de Berenger de) (14r), — (Arnald de) (3v): *Saga*<*SAG-AN, veïnat del terme de Ger (Baixa Cerdanya), d'origen preromà, talment iberobasc, si bé també existeix l'arrel indoeuropea SAG-comuna al cèltic, l'itàlic i el germànic (*OnomCat.* III, ps. 61a21-34, *s.v. Bolvir*; ID., *s.v. Saga*; cf. Ponsich, *Top.*, p. 156).

Salagosa (9r): Sallagosa < SALICŌSA (*ETC I*, p. 61; *EntreDL I*, p. 73; *OnomCat.*, *s.v. Sallagosa*), poble i municipi de l'Alta Cerdanya situats a l'alta vall del Segre.

Saltegal (Paiarols de) (14r): *Saltèguel* (mod. *Saltèguet*), vall i antic veïnat del terme d'Alp (Baixa Cerdanya), d'origen iberobasc (*ETC I*, ps. 185-186; *OnomCat.* III, ps. 61a21-34, *s.v. Bolvir*; ID., *s.v. Saltèguel*).

Salz (Pere de) (10r): Incert, si bé deu remuntar a SALTOS 'salts (d'aigua)'; cf. el *Salt del Sastre* (<SALTOR) en el riu de Núria baixant a Queralbs (*DECat.* VII, p. 625, *s.v. saltar*).

Senillers (3v): *Senillers*, veïnat del terme de Lles (Baixa Cerdanya) situat al Baridà, el nom del qual representa un derivat de cat. *senill* 'mena de canyís', d'origen talment ibèric (*DECat.* VII, ps. 793-795, *s.v. senill*; cf. Ponsich, *Top.*, p. 158).

Sirag (Pere de) (9r): *Cirac*<*CERISIĀCU (*OnomCat.* III, ps. 375-376, *s.v. Cirac*), veïnat del terme de Rià (Conflent) situat a la banda dreta de la Tet.

Stolg (mas de) (15r): *Estoll*, veïnat del terme d'Urtx (Baixa Cerdanya). Tot i que la forma d'aquest nom de lloc fa pensar en una aglutinació de l'article cat. *es* (<IPSE) al cat. *toll* (<TULLO(S)) (cf. *DECat.* VIII, p. 541a28-32, *s.v. toll*), un topònim cerdà amb l'article *es* constituiria un cas insòlit tal com observa J. Coromines.

- Per tant, val més pensar en un ètimon iberobasc: OSTOIL>Ostoll>Estoll (ETC I, p. 88; *OnomCat.* IV, p. 162, *s.v.* Estoll).
- Toló (5r): *Talló*, veïnat del terme de Bellver (Baixa Cerdanya), el nom del qual es deriva de l'antropònim germànic TOLLÖNE (*OnomCat.*, *s.v.* Talló; Förstemann, *AltdNb.*, 1400; cf. Ponsich, *Top.*, p. 153).
- Traverseras (manso Ramon de) (2v): *Traverseres*<TRANSVERSA-RIAS (*DECat.* IX, ps. 200-203, *s.v.* vessar), veïnat del terme de Lles (Baixa Cerdanya).
- Ur (alod de) (1v), — (Pere Bernard d') (3v): *Ur*, iberobasc UR o bé URI (ETC I, p. 89; cf. Ponsich, *Top.*, p. 148), municipi de l'Alta Cerdanya situat a la vall del Reür, entre Puigcerdà i Llúvia.
- Urg (6r): *Urtx*; iberobasc URGI (ETC I, p. 89; cf. Ponsich, *Top.*, p. 162), municipi de la Baixa Cerdanya situat entre Puigcerdà i Alp.
- Urgel (la Sed d') (5v): (*La Seu d'*)*Urgell*<*Urtx* (<iberobasc URGI) més el sufix diminutiu *-ell* (<-ELLU) (ETC I, ps. 89, 224), vila cabdal de l'Alt Urgell i seu episcopal, situada vora els rius Segre i la Valira, entre la Serra del Cadí i Andorra.
- Vig (mas de) (8r): Antic mas que degué existir prop d'Osseja (Alta Cerdanya); de VĪCU(S) (ETC I, de p. 114).
- Volqera (villa) (2r): *Bolquera*, cèltic VOLO(N)-CARIA (*OnomCat.* III, ps. 57-59, *s.v.* *Bolquera*; cf. Ponsich, *Top.*, p. 140), poble de l'Alta Cerdanya situat a pocs quilòmetres a l'oest de Montlluís.

Cal notar, a més a més, els masos i les bordes següents:

- Bonel (manso Ramon) (14r): Del cat. *bon* (<BONU) més el sufix diminutiu *-ell* (<-ELLU) (*OnomCat.* III, ps. 65b33-40, *s.v.* *Bona*, *Bon-*).
- Cerdan (mas qe Gilelm — tenet) (11v): <CERETĀNU (*OnomCat.* III, ps. 357b26-27, *s.v.* *Cerdanya*).
- Ferrer (mas de) (10r): <FERRARIU (*DECat.* III, p. 984, *s.v.* *ferro*) o més aviat provinent de l'antropònim germànic FERHARI (*OnomCat.* IV, p. 212, *s.v.* *Ferro*).

- Font (mas de P. de ça) (12v): <(IPSA) FONTE (*DECat.* IV, p. 104-107, *s.v. font*).
- Mir (mansum de) (5v): De l'antropònim germànic MIRO (*DCVB* VII, p. 442, *s.v. Mir*).
- Molner (mas de Berenger) (3v): <MOLINARIU (*DECat.* V, p. 743, *s.v. moldre*).
- Rog (borda de Gilelm) (8r): <RUBEU (*DECat.* VII, ps. 398-405, *s.v. roig*).
- Tasqers (mas dels) (10r): Derivat en *-ers* (<ARIOS) de cat. *tasca* <*TASKA, mot d'origen preromà i potser sorotàptic (*DECat.* VIII, ps. 331-335, *s.v. tasca*).
- Texedor (mas de Gilelm) (10-11r): <TEXETÖRE (*DECat.* VIII, p. 375, *s.v. teixir*).

PHILIP D. RASICO
Vanderbilt University (Nashville)

BIBLIOGRAFIA

- AEBISCHER, P. (1926): *Études de Toponymie catalane*, Barcelona = *Études top. cat.*
- ALCOVER, A.M. i F. de B. MOLL (1980 [reimpressió]): *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma de Mallorca = *DCVB*.
- COROMINES, J. (1965-1970): *Estudis de toponímia catalana*, 2 vols., Barcelona = *ETC*.
- (1976-1977): *Entre dos llenguatges*, 3 vols., Barcelona = *EntreDL*.
- (1971): *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona = *LleuresC*.
- et al. (1980-1991): *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, 9 vols., Barcelona = *DECat*.
- et al. (1989-): *Onomasticon Cataloniae: Els Noms de Lloc i Noms de Persona de Totes les Terres de Llengua Catalana*, 5 vols. publicats, Barcelona = *OnomCat*.
- DAUZAT, A. i Ch. ROSTAING (1963): *Dictionnaire des Noms de Lieux de la France*, París = *Dict.NLFr*.
- FÖRSTEMANN, E. (1900): *Altd deutsches Namenbuch: Personennamen*, 2a. ed., Bonn = *AltdNb*.
- Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, 19 vols., Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1982-85 = *Gran Geogr. Com. Cat*.

- GULSOY, J. (1993): *Estudis de gramàtica històrica*, València/Barcelona = *EstudisGH*.
- LEMOINE, J. (1975): *Toponymie du Languedoc et de la Gascogne: Contribution à l'Histoire du Midi Pyrénéen*, París = *TopLgdGc*.
- PONSICH, P. (1980): *Límits històrics i repertori toponímic dels llocs habitats dels antics països de Rosselló, Vallespir, Conflent, Capcir, Cerdanya, Fenolledès*, Prada de Conflent = *Top*.
- RASICO, Ph. (1982): *Estudis sobre la fonologia del català preliterari*, Barcelona = *Fon. cat. prelit*.
- (1993): *Estudis i documents de lingüística històrica catalana*, Barcelona = *EstudisLH*.
- RONJAT, J. (1932): *Grammaire istorique des Parlers provençaux modernes*, II, Montpellier = *Gram. ist. prov.*
- SCHULZE, W. (1966): *Zur Geschichte Lateinischer Eigennamen*, 2a. ed., Berlín = *Zur Lat. Eigenn.*